

A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS GAZDASÁGI ÖSSZEFÜGGÉSEINEK NEVELÉSI ELVEIHEZ ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSBEN

Benjámín BACSÓ¹

ABSTRACT

The environmental problems of our time have now become apparent. The complexity of the problem requires coordinated cooperation. With my short study, I tried to present the problem specifically from the field of education, thus keeping this extremely important topic afloat. However, due to the complexity of the problem, I must also address the responsibilities of companies. The attitude towards social responsibility of a company on a long term can be interpreted as a strategic investment, an investment in the future. Sustainable pedagogy is more than environmental education in a way that the relationship of human and their environment is not narrowed down to the transformation of the emotional relationship with the natural environment but treats it as a subtask in the system of economics, politics, technical opportunities, law, equality, prosperity, social cooperation, job security, lifelong learning, eradicating illiteracy, and the global issues of schooling.

KEYWORDS

social responsibility; CSR; sustainable pedagogy; global problems

BEVEZETÉS

Korunk környezeti problémái mára nyilvánvalóvá váltak, egyre többen hallunk a környezeti válságról.[1] Elszigetelt környezeti problémáról azonban nem beszélhetünk, hisz a válság globális jellegű, érinti a társadalom minden alrendszerét, az ökoszisztémákon túl a társadalmi, politikai és a gazdasági rendszert is. A környezeti problémák kezelésének így egyaránt érintett szereplője a társadalom valamennyi alrendszere. A világról, egy országról, vagy egy családról pedig fenntartható módon gondoskodni csak tudatos, a környezet, a gazdaság és a társadalom összefüggéseit, a problémákat ismerő és azok megoldásáért cselekvő emberek képesek.

A nem megújuló erőforrások rohamos fogyása, a globális felmelegedés, az ivóvízkészlet elszennyeződése, a keletkező hulladék növekedése és feldolgozatlansága pedig arra figyelmeztetnek, hogy a környezettel harmonikusabb szokásokat, környezetkímélőbb életvitelt és ennek megfelelő értékrendet kell kialakítanunk. A megfelelő szemlélet és magatartás kialakításának, a szocializációnak a leghatékonyabb eszköze az oktatás, a nevelés, a személyiségfejlesztés, az attitűdformálás, vagyis a tudományok összefogását, integrálását prezentáló, a fenntarthatóság pedagógiáját megvalósító környezetpedagógia.

Az elmúlt évtizedekben az is világossá vált, hogy az emberiség környezetszennyező és energia-pazarló életvitele hosszú távon ökológiai katasztrófához vezet. A fenyegető katasztrófa az egész bolygó sorsát érinti, ezzel új kihívások elé állítva a társadalmakat.

Globális környezeti problémák

---

¹ Bacsó Benjámín, EKE NTDI phd hallgató. benjaminbacso@gmail.com

2000-ben nyilvánosságra hozta az ENSZ Millenneumi Ökoszisztéma Jelentését, melynek eredményei bizonyítják életmódunk pusztító hatásait a természeti környezetünkre. 2018-ban pedig több helyen a magyar médiát is bejárta a IPCC jelentése. A Jelentésben nyilvánvalóvá tették, hogy Földünk élő rendszereinek ökoszisztéma szolgáltatásai sérültek, a globális felmelegedés súlyos problémákat okoz. A sérülés okainak feltárása –így a megoldások keresése is- nehéz feladat az okok komplexitása és egymást erősítő együtthatása miatt (élőhely megszűnés, beszűkülés, klímaváltozás, élőhelyek degradálódása, stb). A környezetünk romlásának gyorsuló ütemét manapság már könyvtárnyi irodalom támasztja alá, ennek lábnyomunk folyamatos növekedésén túl számos figyelmeztető jele van.

Ezek közül az egyik: Az ökoszféra, mint létfenntartó rendszerünket számos veszély fenyegeti: évi 6 millió hektárnyi terület sivatagosodik el, az erdőirtás 17 millió hektárt tarol le évente, a 19 talajpusztulás és erózió pedig évi 26 milliárd tonnával lépi túl a talajképződést. [2] A WWF által 1970-es évek óta rendszeresen megfigyelt fajok populációja 30 év alatt 40%-al csökkent, ami azt jelenti, hogy több, mint 17 000 faj tűnik el évente. Különböző becslések szerint a Földön élő fajok egynegyede 2050-re a kihalás szélére sodródik, vagy kihal. Jelenleg már tapasztalható, hogy minden negyedik emlős-, minden nyolcadik madár- és minden harmadik hullófajt a kipusztulás veszélye fenyegeti. [3]

Egyik legnagyobb természeti kincsünk, az édesvízforrások fogyása, elszennyeződése már most komoly problémát jelent az emberiség számára, hisz tudjuk, hogy az emberiség léte és megélhetése a víztől függ. A NFFT jelentése szerint jelenleg közel egymilliárd ember nélkülözi naponta az egészséges, tiszta ivóvizet, és ötezer ember hal meg naponta a szennyezett víz miatt. [3]

A rendelkezésre álló fosszilis erőforrások fogyása ugyancsak komoly problémákat okoz az élet sok területén, többek között az iparban, az élelmezésben, a közlekedésben és a szállításban. Az energiafelhasználás a válságot megelőző időszakban átlagosan két és fél százalékkal nőtt évente. Ez a túlnövekedett szerkezet nem tartható fenn, hisz valószínűleg elértük az olajkitermelési csúcst, a Föld olajkészletének olcsóbban kitermelhető felét már feléltük. [3]

Mindezek alapján elmondhatjuk, hogy globális, az élet minden területére kiterjedő ökológiai válság korát éljük, amiből az következik, hogy „a jelenlegi népesedési, technológiai és környezethasználati trendek hosszabb távon mindenképpen fenntarthatatlanok”. [4]

A fenntarthatóságig vezető út

A környezeti nevelés fogalma és tartalma a környezet fogalmának változásával együtt történetileg sajátos fejlődést mutat. Természeti, természetvédelmi, környezetvédelmi, ökológiai, környezeti, fenntarthatóságra oktatás, nevelés, oktatás-nevelés elnevezések egyaránt használatosak. [5]

Érdeemes megnézni, milyen út vezetett a ma oly divatos és sokszor használt fenntarthatóságig, kifejezetten a környezetpedagógia szempontjából. Nem szeretném azt mondani, hogy már elértük, sokkal inkább azt szeretném, hogy törekvésként fontos cél a fenntarthatóság. Közben sokféle megközelítés létezik, aközben a környezetpedagógia célja világos: az ember felkészítését az aktuális létfeltételekhez való alkalmazkodásra és e feltételeknek optimális állapotban való megtartását biztosító életmódra. [5]

Varga A. megfogalmazása szerint „A környezeti nevelésnek hosszú a múltja, de rövid a története. A hosszú múlt jelenti mindazokat a nevelési előzményeket, amelyek a környezeti nevelés nemzetközi szinten való elfogadása előtt megjelentek”. [6]

A fenntartható fejlődés alapvető összetevője és üzenete a jövő nemzedékek szükségletkielégítési jogának a mai generáció jogával azonos kezelése. Ennek a generációk közötti kölcsönösségi elvnek az érvényesítése komoly és következetesen megvalósított etikai döntést igényel. Ez az elv viszonylag könnyen elfogadható, ha valaki saját gyermekeire,

unokáira gondol. Sokkal nehezebb a gyakorlati érvényesítés egy adott társadalomra, és különösen nehéz, ha az egész Földre kiterjesztjük. [7]

A „gyenge fenntarthatóság” álláspontja a természet korlátlan helyettesíthetőségéből indul ki. E felfogás képviselői szerint a megfogyatkozott természeti tőkét szabadon lehet gazdasági tőkével helyettesíteni. E szerint szélsőséges esetben egy természet nélküli világ létrejötte is realitás, ahol a természet funkcióit a gazdaság veszi át. Megítélésem szerint azonban ez a felfogás szűken, gazdasági oldalról szemlélve is tarthatatlan. A bioszféra a gazdaság számára nyújtott (ma még nagyrészt ingyenes) szolgáltatásainak kiesése ugyanis oly mértékű költségnövekedést eredményezne, amely költség oldalról is a gazdaság összeomlásához vezetne. (Most nem említjük azokat az emberi szükségleteket, amelyek csak kis valószínűséggel lennének művi úton helyettesíthetőek.) A „szigorú fenntarthatóság” fogalma szerint a természeti javakat csak korlátozott mértékben lehet gazdasági tőkével helyettesíteni. E felfogás képviselői a jövő generáció számára biztosítandó „konstans természeti tőkéről beszélnek”. A fenntarthatóság szigorú értelmezése esetén is fontos az erőforrások megfelelő használata. [7]

A fenntarthatóság

A „fenntartható fejlődés” és a „fenntarthatóság” fogalmát manapság rengetegen használják, a jelenségeket felvonultató szakirodalom a fogalmak megjelenése óta szinte áttekinthetetlen, ugyanakkor elenyésző azoknak a száma, akik a definíció és a tartalma alatt ugyanazt értik.

A nemzetközi szakirodalomban a „fenntartható fejlődés” fogalma az 1980-as években kezdett igazán elterjedni. A fogalom általános ismertségéhez az egyik legnagyobb élő ökoközgazdászként említett Brown L. R. (1981) A fenntartható társadalom című műve is hozzájárult, de igazán népszerűvé a Brundtland Bizottság „Közös Jövönk” jelentése tette, amely a következőképpen fogalmazott: "a fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit, anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket". A Brundtland-definíció látszólag egyszerű, a természet korlátaiban belüli békés együttélést jelenti, de hiányossága, hogy nem határozza meg a fejlődés lehetséges mértékét és célját. A fenntartható fejlődés ezen értelmezésének hibájaként szokták felróni, hogy a fogalom politikai, gazdasági velejáróinak értelmezései ellentmondásosak. Láng István, a Brundtland Bizottság tagja a politikai felhangokkal kapcsolatosan így írt 2001-ben: „Ez a megfogalmazás elsősorban politikai üzenet volt a fejlődő világ és a gazdagabb országok alacsony jövedelmű társadalmi csoportjai részére, hogy reményt adjon a jövőt illetően. De politikai üzenet volt a fogyasztói társadalomnak is, hogy szerényebb, takarékosabb termelési és fogyasztási szokásokat alakítsanak ki a jövő generációk érdekében.” [8] A definíció ellentmondásos értelmezések egyik leggyakoribb oka, hogy vannak, akik a „fejlődést” gazdasági fejlődésnek értelmezik, vagyis nem tudnak különbséget tenni az igazi fejlődés és a pusztán növekedés között. A különbséget Herman Daly (idézi: Gyulai, 2008) [9] tisztázza, akinek definíciója szerint „a fenntartható fejlődés a folytonos szociális jóllét elérése, anélkül, hogy az ökológiai eltartó-képességet meghaladó módon növekednénk.” A meghatározás komplexnek tekinthető abban az értelemben, hogy megfogalmazza a fenntartható fejlődés célját és egyben feltételeit is. Daly hangsúlyozza a különbséget a fejlődés és a növekedés között, miszerint a fejlődés ismerve, hogy valami jobbá válik, a növekedése pedig, hogy nagyobb. Vagyis a fejlődés teszi lehetővé a jobb alkalmazkodást a folyamatosan változó környezeti feltételrendszerekhez a természetes rendszerek és a társadalom esetében is. Daly elméletét ököcentrikusnak tekinthetjük, hisz meghatározásában alapvetőnek tartja a természeti környezet megóvását, a természeti erőforrások oly mértékű kihasználását, hogy azok szolgáltatásait hosszú távon tudják biztosítani. Ilyen ökológiai szemléletű fenntarthatósági definíciót fogalmazott meg Robert Constanza is, mely szerint „fenntartható az az állapot, ami biztosítja az ökoszisztémák számára a minimum körülményeket ahhoz, hogy azok stabilak és rugalmasak

legyenek. A fenntarthatóság egy reláció a humán gazdasági rendszerek és egy dinamikusabb, de általában lassabban változó ökológiai rendszer között, amelyben: 1. az emberi élet fennmaradása hosszú távon biztosított 2. az egyénnek lehetősége van saját és családja jólétének biztosítására 3. az emberi társadalmak, kultúrák fejlődni képesek, de amelyben az emberi aktivitás hatásai korlátok között vannak azért, hogy ne rombolja le a diverzitást, a komplexitást és az ökológiai életfenntartó funkciókat.” [9] Az ököcentrikus meghatározások körébe sorolható az OECD definíciója is, mely szerint „a fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely a lakosság egészségét és az ökoszisztémákat nem károsítja, és a társadalmi-gazdasági igényeket úgy elégíti ki, hogy a megújuló erőforrásokat az újratermelődésükhöz szükséges időtől lassabban használja fel, a nem megújulókat pedig az azokat helyettesítő megújuló források termelődésénél lassabban használja fel”. (OECD, 2000) A hatályos Környezetvédelemről szóló törvény meghatározása szerint a fenntartható fejlődés a társadalmi-gazdasági viszonyok és tevékenységek olyan rendszere, amely a természeti értékeket megőrzi a jelen és a jövő nemzedékek számára, a természeti erőforrásokat takarékosan és célszerűen használja, ökológiai szempontból hosszú távon biztosítja az életminőség javítását és a sokféleség megőrzését (1995. évi LIII törvény a környezet védelmének általános szabályairól). A fenntartható fejlődés értelmezése körüli problémák –a fogalom túl általános volta miatt- azonban ezután is megmaradtak, így a világ tudományos akadémiáinak képviselői ez ügyben 2000-ben Tokióban tanácskoztak. Megállapodtak abban, hogy a „fenntartható fejlődés” kifejezés helyett helyesebb lenne a „fenntarthatóság” fogalmát használni, melyet így határoztak meg: „A fenntarthatóság az emberiség jelen szükségleteinek kielégítése, a környezet és a természeti erőforrások jövő generációk számára történő megőrzésével egyidejűleg.” [10]

A CSR fogalma

A vállalatok társadalmi felelősségvállalása, vagyis a CSR - ami az angol corporate social responsibility rövidítése – egyre ismertebb fogalom Magyarországon, de inkább szakmai körökben vannak többen olyanok, akik a jelentése mellett a kifejezés tartalmát is ismerik és értik. Kutatásaim során a CSR sokrétűsége volt az egyik leginkább meglepő újdonság. A fogalom a köznyelvben jelentősen leegyszerűsítve használatos. Ugyanakkor meglepő, hogy mind a vállalaton belüli dimenziója, mind pedig a szervezet és a társadalom vagy éppen a környezet tekintetében mennyire sokféleképpen használatos. A környezeti kihatások, a természetes erőforrások használata és a környezetvédelem területén a fő cél egy olyan vállalati működés megvalósítása, amely kevesebb energiát és nyersanyagot használ, valamint kevesebb hulladékot termel. Ennek megvalósítás már csak azért fontos, mert mindamellett, környezetkímélő, még a versenyképességet és a profitabilitást is fokozza.

A globális környezetvédelmi megfontolások a határokon átnyúló környezetvédelmi kérdések kezelésében jelennek meg a fenntartható fejlődés eszméjének jegyében. A vállalati felelősségvállalás gyakorlati dimenziója A vállalati menedzsment egységesítése és beállítódásának elmélyítése a CSR területén azért fontos gyakorlati teendő, mert a CSR-tervek és cselekvések csak akkor valósulhatnak meg és hozhatnak sikereket, ha azokat a stratégiai tervezésbe a költségvetések összeállításába és a vállalat minden irányítási folyamatába beépítik.

Azt gondolom, hogy akkor, amikor a CSR magyarországi lehetőségeit említjük, első lépésként a társadalom tudatformálásával és a felnövekvő nemzedék környezettudatos magatartásának kialakításával kell kezdenünk. A vállalatok ugyanis csak olyan környezetben lesznek érdekelték és ez által motiváltak a felelős vállalati magatartás kialakításában, ahol ennek értéke és súlya van. [11]

Ahhoz, hogy egy vállalat társadalmi szempontból is felelősségteljes céggé váljon - az átláthatóságon kívül egyéb szempontokat is figyelembe kell vennie. Ki kell jelölnie a számára fontosnak tartott értékeket, amelyekre célkitűzéseik épülnek, majd ezeket meg kell megismertetnie és elfogadtatnia a környezetével. Hogyan változott ez a történelem során?

A CSR történeti összefoglalása [12]

Mint történész, kifejezetten fontosnak tartom a CSR történeti áttekintését. Az általam megismert tanulmányok és cikkek nyilván jóval részletesebben, akár egy-egy elmélet vagy folyamat kapcsán igyekeznek bemutatni, hogy milyen fejlődési ívet írtak le. A társadalmi felelősségvállalás fogalmának kialakulását legtöbbször Howard Bowen 1953-ban megjelent „Social Responsibility of the Businessmen” című könyvéhez kötjük. A fogalom azonban csak évtizedekkel később vonult be a köztudatba. Bár Amerikában a vállalatok társadalmi felelőssége már az 1960-70-es években terítékre került – ezt bizonyítja Friedman 1970-ben megjelent cikke, ahol már arról beszél, milyen veszélyes a tulajdonosok és a kapitalista rendszer szempontjából, ha a vállalatok komolyan vesznek olyan feladatokat, mint a munkahelyteremtés, a diszkrimináció visszaszorítása vagy a környezetszennyezés csökkentése – mégis az első legfontosabb elméleti tanulmány a témáról Goodpaster és Matthews: Lehet-e a vállalatnak lelkiismerete? című cikke. Természetesen előbb is megfogalmazódtak gondolatok az üzlet felelőségéről, de korábban főként az üzletemberek egyéni felelőségét hangsúlyozták. A mű azért is fontos mérföldkő, mert tisztázták benne, hogy a társadalmi felelősségvállalás nem a rendszer gyökeres megváltoztatását célozza, nem akar szocializmust, ahogy attól Friedman tartott, hanem egy újfajta kapitalista felfogást testesít meg. Amikor 1982-ben megírták korszakalkotó cikküket a vállalatok felelősségvállalásáról, még egész másra helyezték az elemzés hangsúlyát, mint napjainkban, bár már ebben a tanulmányban is megemlítik a „nem saját jogú” (instrumentális) etika veszélyének lehetőségét, de csak az egyéni felelőséggel kapcsolatban. A mai helyzet ismeretében visszanezve talán kicsit naivan azt állítják, hogy ösztönösen tudjuk, hogy egy felelős személy „nem csupán a “tisztesség a leginkább kifizetődő politika” jegyében, hanem mint önmagában fontosat, “saját jogon” veszi figyelembe szempontjainkat”

Talán a mai napig legnagyobb hatást gyakorló elmélettel folytatom. A vállalatok stakeholder-elmélete tekinthető a vállalat és a társadalom viszonyrendszerét bemutató vezető paradigmának [12] A stakeholder kifejezés helyett a magyar „érintett” fordítást használom, bár ennek jelentéstartalma korántsem olyan gazdag, mint az angol kifejezésé, ugyanakkor több magyar cikkben így fordították le a kifejezést. Az elmélet népszerűségének legfőbb oka minden bizonnyal az, hogy a vállalatok számára nehéz elvont társadalmi problémákkal foglalkozni, az érintettek többé-kevésbé jól artikulált érdekeire való odafigyelés sokkal inkább beleillik a stratégiai és operatív folyamatokba. Azt látom, hogy az érintettek köre vállalatonként, nemzeti szinten vagy éppen politikai direktívák mentén jelentősen változik. A nagyvállalatok társadalmi felelősségvállalása meghatározott irányelvek mentén történik, a dolgozat keretében nincs mód rá, hogy erre részletesen kitérjek.

A CSR előnyei a vállalatok számára

A kutatások egy része arra keresi a választ, milyen előnyökkel jár a vállalatok számára, ha felelősen viselkednek. Bár épp ezek a fejtegetések juttathatnak el minket rossz esetben a CSR instrumentális használatához, azokhoz az érvekhez, hogy „az etika jó üzlet”, tehát a profitmotívum és a CSR összeegyeztethető – és amennyiben nem az, etikusan viselkedni valójában felelőtlenység -, ezek az érvek nagyon fontosak a felelőség gondolatának terjedése szempontjából. Ezt a civil szervezetek is egyre inkább elfogadják és használják is az érveket a vállalatokkal folytatott kommunikációjuk során. Amerikában az üzlet és etika kapcsolatában, a CSR-ban az az uralkodó szemlélet, hogy az etika kifizetődik, és ezt a nézetet az EU is próbálja átvenni a vállalatok ösztönzésére [13]. A vállalatvezetők is szeretik hallani, hogy van lehetőség a jó és a jövedelmező összekapcsolására, hiszen ezzel személyes reputációjuk is javulhat, ráadásul lelkiismeretük is nyugodtabb lehet. A CSR terjedésében ugyanis fontos tényező a

vállalatvezetők személyes elkötelezettsége, az, hogy egyszerűen szeretik érezni, hogy jót tettek és hogy van hatásuk a világ dolgainak folyására (ezt bizonyítja az olyan nemzetközi kezdeményezésekben való részvétel, mint a Global Compact vagy a WBCSD stb.). Ennek ellenére, ha megkérdezzük, miért vállalnak felelősséget, legtöbbször az üzleti előnyökre hivatkoznak, ritkábban személyes elkötelezettségükre, még ritkábban az erkölcsi kötelességre [13].

Kun Attila szerint: „egy vállalat szociálisan felelős beállítódása hosszabb távon felfogható egy stratégiai jellegű beruházásnak, a jövőbe való investálásnak is. Valószínűsíthető, sőt az eddigi tapasztalatok, felmérések alapján bizton is állítható, hogy az ilyen magatartásminták felvétele végső soron direkt gazdasági hatással is bír. Emellett távlatokban egy olyan „win-win” jellegű helyzetet teremthet, amelyből mind a vállalat, mind a környezete és a társadalom profitálhat.” [14]

Környezeti neveléstől a fenntarthatóság-pedagógia felé

Már a phd képzés keretében ismerkedtem meg a környezeti nevelés pedagógiai koncepciójával. Ugyanakkor újabban, arra lettek figyelmesek a kutatók, hogy a környezeti nevelés remélt, „megváltó” hatása elmaradt (életvitelünk nem lett környezettudatosabb). A '90-es évek végén ennek a világméretű együttgondolkodásnak az eredményeként, a környezeti nevelés eszmerendszerének rendszerszemléletűbb továbbgondolásaként született meg a fenntarthatóságra nevelés gondolata.

A fenntarthatóság-pedagógia annyiban több a környezeti nevelésnél, hogy az ember és környezete közti kapcsolatot nem szűkíti le a természeti környezethez való érzelmi viszonyulás alakítására, hanem ezt a gazdaság, a politika, a technikai lehetőségek, a jog, az egyenjogúság, a jólét, a társadalmi együttműködés, a munkabiztonság, az élethosszig való tanulás, az analfabetizmus felszámolása, az iskoláztatás globális kérdéskörének rendszerében mintegy részfeladatként kezeli. Ez a felfogás a környezeti nevelés által hangoztatott biológiai és ökológiai rendszerszemléletet mintegy áttemeli a gyakorlatba, hangsúlyozva azt, hogy a globális és helyi problémák csak társadalomökológiai alapon oldhatók meg. A gyakorlat nyelvére lefordítva, a veszélyeztetett fajok megmentésében a nemzeti parkok és a természetvédelmi örök mellett legalább akkora szerepe van az adott ország gazdasági viszonyainak, gazdaság-, foglalkoztatás- és oktatáspolitikájának is. A parlagi sást, a szikes pusztát vagy a fecskéket nem a terepen lehet és kell csak megóvni, hanem az emberek gondolkodás- és viselkedésmódjának megváltoztatásával. Ezáltal, ez az első pillantásra természetvédelmi, konzervációbiológiai kérdés legalább ilyen mértékig tartozik az oktatásügyi, a belügyi, a népjóléti, egészségügyi, gyermek- és ifjúságvédelmi tárcákhoz, mint pusztán a környezetvédelmi minisztériumhoz.

A fenntartható fejlődés napjainkra az egyik legjelentősebb, immáron globálissá vált kérdés, mellyel nemzetközi szervezetek, egyezmények, irányelvek és kutatások foglalkoznak (OECD 1997, 1998, Tbiliszi Nyilatkozat 2000, Föld Charta 2003, UNESCO 2003). A fenntarthatóság egyik központi eleme a rendszerszemléletű tudás megszerzése, mely a fenntarthatóság pedagógiai vonatkozásainak elsődleges fontosságát jelzi.

BEFEJEZÉS

Napjainkban a hétköznapi diskurzusba is bekerült a fenntartható fejlődés, mint gondolatkör és fogalom. A probléma komplex volta összehangolt együttműködést igényel. Rövid tanulmányommal kifejezetten a neveléstudomány irányából igyekeztem a problémát bemutatni, ezzel is felszínen tartva ezt a rendkívül fontos témát.

Másodszor igyekeztem a kutatás során szerzett ismereteimet összefoglalni és bemutatni azt a fejlődést, ami az elmúlt évtizedekben bekövetkezett a környezeti neveléstől a fenntarthatóság pedagógia felé. Habár még a kutatás elején járok ezen a területen, az idő sürgetése miatt is rendkívül fontosnak tartom a fentebb említett változást. Meggyőződésem,

hogyan az elméleti megközelítés után, a gyakorlati alkalmazhatóságot sokszor a gazdasági viszonyok és érdekek határozzák meg. A témát azért is tartom rendkívül fontosnak, mert rendkívül nehéznek tűnik a rövid távú, könnyen realizálható célok elérése miatt, szem elől téveszteni a hosszú távon, nagyobb „haszonnal” bíró, távlati célokat. A fenntarthatóság pedagógia szemléletformáló erővel bírhat.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] ORBÁN S., UJFALUDY L., MIKA J.: Bolygónk környezeti problémái In: Mika János-Pajtókné Tari Ilona (szerk.): Környezeti nevelés és tudatformálás, EKF, Eger, 2015 ISBN 978-615-5509-29-2.
- [2] WACKERNAGEL, M., REES, W. E.: Ökológiai lábnyomunk Hogyan mérsékeljük az ember hatását a Földön? Föld Napja Alapítvány, Budapest, 2001. 81-139.p ISBN 9630074303
- [3] SCHMUCK Erzsébet. (szerk.): Jövőkereső. A Nemzeti Fenntartható Fejlődés Tanács Jelentése a magyar társadalomnak. NFFT, Budapest, 2010. 6p ISBN 9789639848306
- [4] LÁNYI András: A fenntartható társadalom. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2007. 10.p ISBN ISBN 978 963 9683 91 4
- [5] KÁRÁSZ Imre.: A környezeti nevelés története, céljai és eszközei, In: Szerk.: Mika János, Szerk.: Pajtókné Tari Ilona Környezeti nevelés és tudatformálás: tanulmányok az Eszterházy Károly Főiskola műhelyeiből. Eger: EKF Líceum Kiadó, 2015. 37-52.p ISBN 978-615-5509-29-2
- [6] VARGA Attila: A környezeti nevelés a magyar közoktatásban – az ökoiskolák szemszögéből. Új Pedagógiai Szemle, 53 (5), 2003. 55-68.p
- [7] SZLÁVIK János (szerk): Környezetgazdálkodás, Pannon Egyetem – Környezetmérnöki Intézet, 2011. <https://tudastar.mk.uni-pannon.hu/anyagok/02-Kornyeztgazdasagtan.pdf> (letöltés: 2020.07.24)
- [8] LÁNG István (2001): Stockholm-Rió-Johannesburg. Lesz-e új a nap alatt a környezetvédelemben? Magyar Tudomány 2001/12 <https://epa.oszk.hu/00700/00775/00037/1415-1422.html> (letöltés:2020.07.24.)
- [9] GYULAI Iván: Kérdések és válaszok a fenntartható fejlődésről, Budapest, 2008, 8-10.p https://mtvsz.hu/dynamic/FF_kerdesek_valaszok.pdf
- [10] LÁNG István: A Fenntartható fejlődés Johannesburg után. Agroinform Kiadóház, Budapest, 2003. 14-15.p ISBN 9635027915
- [11] CSÁFOR Hajnalka.: Vállalatok társadalmi felelősségvállalása az Európai Unióban és lehetőségei Magyarországon, In: Acta_Oeconomica_2005. http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/2292/1/14-25_Feketene.pdf (letöltés: 2020.08.20.)
- [12] GOODPASTER, K. E. – MATTHEWS, G. B. [1982]: Lehet-e a vállalatnak lelkiismerete? in Boda, Zs. – Radácsi, L.: Vállalati etika. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Vezetőképző Intézet, Budapest, 1997, 26-42. o.
- [13] PAINE, L. S.: Does Ethics Pay? Business Ethics Quarterly, 10. évf. 1. szám, 2000. 319-330. p
- [14] KUN Attila: A vállalati szociális elkötelezettség tematizálásának alapvonalai az Európai Unióban, Jogelméleti Szemle 1. 2004. http://jesz.ajk.elte.hu/2004_1.html (letöltés: 2020.07.24)